

מזמור י"ט – יסודות האמונה כתבנית לסידור

(א.) המבנה של מזמור י"ט והאחדות ההרמונית של שלושת חלקי הפרק¹

מזמור י"ט מורכב משלושה חלקים: הנפלאות של מעשה בראשית (א-ז); שבח לתורת ה' (ח-יא); ובקשת עבד ה' להצלחתו האישית (יא-טו). לפי מספר חוקרים, אין קשר ענייני בין שלושת החלקים,² אך לעניות דעתי, החזרה על מילים מנחות מוכיחה את הקשר הענייני והמהותי בין חלקי המזמור, והוא מהווה יחידה ספרותית אחידה והרמונית:

- על בריאת העולם נאמר "יום ליום יביע אָמֹר ... אֵין אָמֹר וְאֵין דְּבָרִים ... " (ג-ד), דהיינו יש כביכול "אָמֹר" בבריאה, אך הוא לא נשמע באופן מציאותי. בסוף היחידה המחבר מכנה את תפילתו האישית בדיוק בכינוי זה: "יְהִי לְרָצוֹן אָמְרֵי פִי ... " (טו).
- בבריאת העולם נאמר על תפקיד השמש: "וְאֵין נִסְתָּר מִחֶמְתּוֹ" (ז); המשורר מבקש על עצמו מבחינה מוסרית באותו הניסוח: "מִנִּסְתָּרוֹת נִקְנִי" (יג).
- על פי השבח של "תֹּרַת ה' תְּמִימָה" (ח), מבקש המשורר גם על עצמו: "אֲזִ אֵיתֶם" (יד), דהיינו "אהיה תמים" (רש"י).
- פיקודי התורה הם "מְשֻׁמְחֵי לֵב" (ט), ולבסוף מבקש המשורר גם על תפילתו: "יְהִי לְרָצוֹן אָמְרֵי פִי וְהִגִּיוֹן לִפִּי לְפָנֶיךָ" (טו).
- התורה יקרה מאוד בעיני המשורר - "הַנִּחְמָדִים מִזֶּהב וּמִפָּז רָב" (יא), ולכן הוא שומר על ערכיה: "בְּשִׁמְרָם עֲקֹב רָב" (יב) ובזכות כך הוא ניצל מכשלונות - "וְנִקְיִתִי מִפֶּשַׁע רָב" (יד).³

לאחר תיאור חגיגי ופיוטי של הבריאה (ב-ז) ושל התורה (ח-יא),⁴ מוסיף המשורר בסוף את תפילתו האישית, אשר מנוסחת לפי אופיה ותוכנה של התפילה בסגנון פשוט. הוא מבקש על עצמו: "גַּם עֲבָדְךָ נִזְהָר בְּהֶם בְּשִׁמְרָם עֲקֹב רָב" (יב), כי בריאת העולם, התורה ומעמדו המוסרי של המשורר מהווים בעיניו יחידה אחת שלימה והרמונית.⁵ המילה "עֲקֹב" פורשה במובן של שכר טוב, גמול או תוצאה טובה.⁶ כשם עצם משמעות המילה היא "פועל יוצא", "מסקנה" או "השלכה",⁷ דהיינו, ב"עקבות" הנ"ל המשורר בא לידי המסקנה הבאה. המילה משתלבת לפי זה היטב במבנה וברוח הפרק כולו: המשורר מתפלל להפנים ב"עקבות" התבוננותו בבריאה ובתורת ה', את המסרים מהנ"ל לעבודת ה' האישית שלו.

דברי השבח על התורה (ח-י) מנוסחים במקצב פיוטי: ששה משפטים קצרים כל אחד בן חמש מילים הכוללות שני תיאורים של מעלות התורה (2+3 מילים). כל משפט פותח בכינוי בן מילה אחת של התורה, בתוספת שם ה' ושם תואר לתכונת התורה; המשפט השני מתאר בשתי מילים את השפעת התורה על האדם. מבחינה רעיונית ישנה הדרגה ברורה לאורך שלושת

¹ הניתוח מבוסס בין היתר על בזק, יעקב: "שיר של יום בתהלים – צורות ותכנים", ירושלים, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, ירושלים, תשמ"ה, 137-150; Fish H., 1985, 177-184; Craigie PC *Psalms 1-50* (WBC XIX), Dallas 1983, 177-184; Poetry with a Purpose, p. 120f; Cooper A. *Creation, Philosophy and Spirituality: Aspects of Jewish Interpretation of Psalm 19*, eds. J. Reeves and J. Kampen, *Pursuing the Text: Studies in Honor of Ben Zion Wacholder on the Occasion of his Seventieth Birthday* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 1994): 15-33.

² ראה Gunkel H *Die Psalmen*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1926, 74-81.

³ התורה מכונה בפרקנו בתואר "בְּרָה" (ט), אשר מתייחס גם לשמש: "יִפָּה כְּלִבְנֵה בְּרָה כְּחֶמֶה" (שיר השירים ו', ו); ראה Sarna N *Psalms XIX and* *the Near Eastern Sun-God literature*, Fourth World Congress of Jewish Studies, 1967 (1), p. 21.

⁴ בתיאור הבריאה הבורא נקרא "א-ל", ואילו בשבח התורה ובתפילתו האישית המשורר פונה אל בוראו בתואר "ה'".

⁵ זהו שילוב הרמוני של ה-macrocosmos יחד עם ה-microcosmos ברמה המוסרית של האדם.

⁶ כך רש"י: "נוהרת בשמירתה בשביל רב טובך אשר צפנת ... ד"א עקב רב סופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה"; ראה גם אבן עזרא, רד"ק.

⁷ השווה גם: "הֹרְגֵי ה' דָּרְךָ חֲקִיף וְאֶצְרְנָה עֲקֹב" (תהלים קי"ט, לג); "נְטִיתִי לְבִי לְעֵשׂוֹת חֲקִיף לְעוֹלָם עֲקֹב" (קיי"ט, קיב), ועוד.

הפסוקים: התורה היא עדות מושלמת ("תְּמִימָה") ו"נְאֻמָּה" להרגיע את הנפש ולהחכים פתאים⁸ (ח); כמצוות ה' ("פְּקוּדֵי... מִצְוֹת") מוסיפה התורה שמחה ללב ומאור לעיניים (ט); כפועל יוצא של המצוות, יראת ה' טהורה עם ערך נצחי ("עוֹמְדֵת לְעַד"), ולבסוף מתברר שמשפטי ה' הינם "אֲמֶת" עם הגיון וצדק פנימי ("צְדָקוֹ יַחְדָּו") (י).

(ב.) מזמור י"ט כבסיס לברכות קריאת שמע ויסודות האמונה :

לפי המשנה (ברכות פ"א מ"ד) מברכים בתפילת שחרית שלוש ברכות יחד עם קריאת שמע: "בשחר מברך שתיים לפניך, ואחת לאחריה". הברכות לפני קריאת שמע עוסקות בבריאת המאורות ובברכת התורה, וברכת הגאולה חותמת את היחידה.⁹

שלושת הנושאים הללו מופיעים גם במזמור י"ט, ובהתאם לכך - בנוסח הברכות משולבים ניסוחים אופייניים ממזמור י"ט.¹⁰ חז"ל שילבו את הפסוק האחרון של מזמור י"ט בסוף תפילת העמידה, והוא מתאים למעשה הן כפתיחה והן כסיום של תפילת העמידה.¹¹ וכמו במזמור י"ט, כך גם בברכות קריאת שמע ההתבוננות בבריאה ובתורה מביאה את האדם (לאחר קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות בקריאת 'שמע') להכיר את תפקידו האישי כעבד ה' ולשלב את הערכים הללו בעבודת הבורא שלו. הברכה האחרונה עוסקת בקבלת מלכות ה' של בני ישראל לאחר גאולת מצרים, כי נושא זה מהווה הקדמה מתאימה לתפילתו האישית של האדם המתפלל, העוסק למעשה בגאולת נפשו כשהוא ניגש לעמוד לפני בוראו.¹² בעקבות כך פסקו חז"ל שיש לסמוך את ברכת הגאולה לתפילת העמידה (ברכות ד' ע"ב, ודף ט' ע"ב), והפסוק האחרון של מזמור י"ט מהווה חתימה מתאימה לכל היחידה של ברכות קריאת שמע ותפילת העמידה.

(ג.) מזמור י"ט כבסיס לשלושת התפילות של שבת :

חז"ל קבעו שלושה נושאים שונים לתפילות שבת: במעריב הנושא הוא השבת של בריאת העולם, בשחרית - השבת על פי קבלת התורה בהר סיני, ובמנחה מדובר על אחדות הרמונית.¹³ קריאת התורה בשבת לאחר תפילת שחרית, כמו קריאת שמע עצמה בשלושת הברכות של תפילת שחרית, יוצרת מעין מעבר לשילוב חווית בריאת העולם ומתן תורה לקראת שילובם בברכת הגאולה.

ויש להעיר, שלפי חכמי ישראל לדורותיהם - האמונה בבריאת העולם, במתן תורה לישראל ובגאולה מהוות את יסוד האמונה.¹⁴ נמצא, אפוא, לפי הניתוח שלנו, שמזמור י"ט, ברכות קריאת שמע ושלושת התפילות של שבת משקפות את יסודות האמונה.

⁸ ראה תהלים קט"ז, ו-ז: "שִׁמְרֵ פְתָאִים ה' דְּלוֹתַי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחַיִכִּי..."; ראה תהלים כ"ג, ג; משלי כ"ה, יג; איכה א', יא.א.ז.ט.

⁹ ראה בהרחבה בפרק "קריאת שמע וברכותיה", תוך ציון והסבר של המילים המנחות.

¹⁰ ראה בדף הגרפי; על חלק מהמקבילות יש כבר דיון בפירושו "תיקון תפילה" בסידור "אוצר התפילות", נוסח אשכנז, עמ' קכ"ה (248-250).

¹¹ ראה ברכות ט' ע"ב: "מכדי, האי יהיו לרצון אמרי פי - משמע לבסוף ומשמע מעיקרא - דבעינא למימר...".

¹² על רעיון הגאולה כנושא מנחה של כל תפילת העמידה - ראה Kimelman R *The Literary Structure of the Amidah and the Rhetoric of Redemption*, Echoes of Many Texts: Reflections on Jewish and Christian Traditions - Essays in Honor of Lou H. Silberman, William G. Dever and J. Edward Wright (eds.), Atlanta: Scholars Press, 1997, pp 171-218.

¹³ ראה רוטשילד, יעקב "תפילות שבע של יום השבת" בתוך חמיאל, חיים (עורך) "מעיינות - מאסף לענייני חינוך והוראה", ירושלים, המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית, תשל"ד, עמ' 147-167.

¹⁴ ראה למשל רבי יוסף אלבו "ספר העיקרים", מאמר ראשון, פרק ד'; ראה גם פראנץ רוזנצוויג "כוכב הגאולה", ירושלים, מוסד ביאליק, 1970.

שאלות חזרה¹⁵

1. מה הם שלושת חלקי המזמור, ומה הנושא של כל יחידה?
2. כיצד שלושת חלקי המזמור קשורים זה בזה, ויוצרים מסר אחיד של המזמור בכליותו? מהו הרעיון של אחדות שלושת החלקים, ומה הן ההוכחות הלשוניות לפרשנות זו?
3. המילה "עקב", בתוך הפסוק "בְּשִׁמְרָם יֵקֵב רַב" (יב), מעוררת קושי פרשני לא פשוט, ואנו ביקשנו לפרשה לפי דרכנו. חווה דעתך על פירוש זה, תוך השוואה לפירושים אחרים שניתנו לפסוק. האם תוכל למצוא שימושים מקבילים למילה "עקב", אשר תומכים או מחלישים את הפירוש שהצענו?¹⁶

שאלות לעיון ולהעמקה

3. ניתן לזהות את שלושת יסודות האמונה בשלושת החלקים של מזמור י"ט. מה הרצף הרעיוני של שלושת יסודות האמונה במזמור י"ט, בברכות קריאת שמע ובתפילות של שבת? מהי ההוכחות הלשוניות לכך?
4. מחבר הסידור "אוצר התפילה" היה, לפי מיטב ידיעתי, הראשון שהסביר בהרחבה את הדימיון הרעיוני והמקבילות הלשוניות בין מזמור י"ט וברכות קריאת שמע (ראה צילום בעמוד הבא). חווה דעתך על פירושו ונמק: האם לדעתך זהו פירוש על פי הפשט או בדרך הדרוש?

הצעות לשיעור

ניתן "להזמין" את מחבר המזמור כביכול לכיתה, כדי שיספר באופן "אישי" על התחושות והרגשות שעולים מתוך מזמור י"ט. המורה או התלמיד אמורים לשחק את דמותו, ולדבר על המניעים והמסרים של מזמור י"ט בפני הכיתה.

---

¹⁵ אני מודה לידידי עמוס ספראי על עזרתו בהכנת שאלות האלה.

¹⁶ יש להיעזר בהערה 7.

מתוך הסיודר "אוצר התפילות"

(מופיע בנוסח אשכנז ובנוסח ספרד בפירוש "תקון תפילה" לפני ברכות "קריאת שמע")

מקוים סי' ג' ; כן גלג קצק מלאה הסמים סלמיס
האלג אכן שלמה ולדק ארז יהיה ללא פנה אל החדק
הגדול הזה , קדל קריאת שמע וברכותיה . לכן
יקרא זאת , נמלה לפיכך מופיע בכל התורה בני
מקרא דוד סי' ספר חסידים ממועד סי' ; וקרבנו ברבות
ק"ג אל המוזיקה היה פנך הרגישו גדולי יעלה בדומה
הכנה לפניו , בהולדתו 97 סי' ס' , ומנה בעל
המונחיה מה שקמוה אהבת עולם (לידיו הכנה רבה)
לואל המלוכה וכו' ואחז דרך המאזכר מתחילת המוסר
מקפידו כבוד אל השיחי יעיד המאוזר והמן לוח
מורט ס' מיימה ואח"כ ערות ס' נאמנה שאנו מיינס
לספור על ימודי האומי , ולכן קורא מיד ק"ג מהי
יחוד הסב"ס" סי' , וכל המיידי סב"ק זל כנבו ,
ו"ל רבינו ביהי נספך כד הקמח ערך נד מונה , המאזר
העמים מקפידו כבוד אל הסוכי נפלויות מתחילת הגלגלים
והמילך הכמה ואך הוא המאזר לכל השולס , והכור
למיון מורט ס' היימה לכוידס עמדין יס ואז גדול
למטה מן הסמה ויוס ה' אוס , ואוס למח מיינס
לחומד יומכ מן ס' וכו' , ולי סוד המאזר סקו
לכו רז"ל והאר עינינו בתורתך עמד אחר ואל
המאזר ס' ס' . וכעמדה אמת , אך לא בדרך אהמה
כעלה ואחיו בדרך המאזר כלה מלוינס , כי אם
בדרך למוד נמוך , לפי שנאמת סוכי האלן דוד סי'
נחמור סוס סוד עמדין ס' , ואך יקוד יס יעלה
נחמיו על מקוס מרס נאמו לספול לפני ולינסמיות
לחוס נגני , ולפיו מרס לספול אפי כנ"ל סוד
קריא סמס ונרמיוס , נמלס פניו לפני לארון
הכל לסמ גדולה ליוצר בראשית יס כנ"ל ח
הסמים וכל ס' , ד שמים סכ"ס ס' כבוד אל
וכנוד ס' יוצר אור ובורא חושך טעס טוס ובורא
אח"כ ה' ל , ומייניוס יול המאזר , ומין למיינה
מחלנין סמלה קלס שאלי עולם זס יעיד חורו
על עמו נספס ; וכן עוסס נממיו ערסי , אחי
סמח סכלי . סוה יס' אלו לא נלנלות ומן כל
הארץ — מחלניוס סמלה קלס עמל כל הארץ זס
ימלך פניו נספס . — מן סמח סכלי מיינס למח
לנמה ספסי , לכוידס ולכל לפני כדול כל נמח עט
מכל סממיס לנכנס אומח סוס ס' כנ"ל וסמכ טול
והדקס ענ ואמח לו ס מורמו סמיינה יס' למח
בספסי לנכנס אהנ ס (רנ"ב) , חורח ה' המיינה
משיבת נפש , ומייניוס סכור נעמו יסאל חלסי ;
וכדון סוד סמח סכורו סליס לפי סולי כנ"ל (ממח
ס' , ממחל ככל , חס סוה ס' לגדו וכו' ואלה

הפלת חקון
הפלה
סמים נן מחסיס , ומסיס בפירס , אחס סוה וכו'
אמר בחרת נאמנ וכו' וכל ס' ס' יודס וכו' , ואולי
מפי זס קנשוו לאמנו לפי סוד ק"ס וכנסמיס נעיל
דמינס נקדור סמח . ואחי סנינו לוד מדי ו
מקילוס ארחו על מנסו יס' לעדו סכס אחר חלסיס
נמריס וממייניס נספ , ונמור סקיינו לקבול זמס
ממייניס אומי פניו חל נאמנ ס' ז' אחר אהמ
מקבילוס ארחו סמח לנליס — לא גכד סוה אלסיס
לחי יעלאל , כי ס' ה' אחר , אחר ואין פני כלל
סממיס אפר חת כל הסיס , ותלך לחי וסנו סקינלו
כס על מנסו יס' לעדו סכס אחר , כי אין נמליות
אל אחר הנלמי יס' אחר סליס , כלמח
יאמתי חרפתיס אחר ימך סליס , כלמח
לכו מלך כמלח קנלמו סול מלכורו יס' , כדי להליח
היכן על סויסס סממיס כהן ; סממיס סמח נמליס
יעלאל ואין לסמיס אחריס חלק יס , כמו סקלס אחר
כד מן פוס (סוף ס' ג' , יכוז ס' ס' אלסי
יעלאל סוה אלסיס חכ' ציונוליס , וכן אחר סנגל
אחסינסמל (ס' ז' , ס') די מלכ' וספסיס החידין לאלה
יעלאל די כירתיס סממיס , וכן אחר חוסיס אפי על
כיס יוסף (נלמיס ס' ס') מה נספס ואלסי אלסי
וכן אחר עלמיס ס' ס' (ס' ס') מה נספס לארון אלסי
יעלאל , וס' ז' אחר סממייניס ערות ה' (יעלאל
מיינין פניו סוה אחר ואלן פני , ומין סודי ס'
סממיס על ס' , כמו יולס זס , ועינו סודי ס'
מחל וסוה מח' יבית פתי סממיס ספוליס כלמיס .
וממיינינו לכל זס , ערסיס אומח סוד למח
ומקבילוס פניו עול מצוריו חממייניס , לעדו לא גכד
בזג וממיינינו לס' ז' ס' ספסיס אומח סוד למח
סממיס חדיני מייס מיינינוס לאח יס מונכס סליסיס
נממיינינו סנגל מנין לין להנמנינו סממיס , סקל
נימיס ; וכנוד זס אחר דוד סקורי ה' ישרים
ממיינינו סממיס חממייניס , ומקדי סענדוס סודי לנו
קבלו סול מלוח חממייניס נלמח ס' וסענדוס ס'
ועס , ונלמח ס' חממיל כמו מדי כנוד מדי לאמר
אמר נאמנ אכנסוס וספריסכוס לו כמיינוס — גס
אלי נאמנ חכנו גכס כמיינוס , ונתינו סמל
ארציכס כערו וכו' . וסממיס אחר דבר אלי על
לכבכס ועל נפשוס , סממיס זס כדמיס סממיס
בגד וספס , והח' סממיס ס' ס' ס' ס' ס' ס' ס' ס'
אחרם לאור ע' ירכס (ספסי על יס') והיו
למיינוס כיון עינינוס המיינוס . וקושרוס
אחרם על ס' דברי חרפתיס עמו וס' ס' ס' ס'
וקנשו סוד עמח אחר סממיס סממיס כנננו
יעלאל ס' , כנוד מה אחר סממיס נממייניס סוכר
יראח ה' סודרוה עומרת רעד , וכמו מיינוס סממיס
לכו סממיס על מייניס וסממיס ס' ס' ס' ס' ס'
ומיינינו סממיס אלו סממיס סממיס סממיס סממיס
לכו ס') לין לספסיס כנננו ס' יולס עמח נלמיס
וכמו סממיס סממיס סממיס סממיס סממיס סממיס
לחיסיס אחר סולמיס חכנס חרין מליס , ואמנו